

JEZIČNE I KNJIŽEVNOPOVIJESNE ZNAČAJKE
STAROHRVATSKIH PJESAMA
U PICIĆEVOJ PJESMARICI IZ 1471.

Kristina Štrkalj Despot

UDK: 821.163.42-1.09=163.42
821.163.42 »14«
Izvorni znanstveni rad

Kristina Štrkalj Despot
Z a g r e b
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
kdespot@ihji.hr

U latiničnoj, čitkom goticom ispisanoj *Pićićevoj pjesmarici* iz 1471. godine, koja je dio zbornika što se čuva u *Bodleian Library* (sign. Ms. Canon. Ital. 193) u Oxfordu, uz talijanske i latinske pjesme zapisane su rukom Matije Pićića, rapskoga kanonika, a poslije i primancira stolne crkve, i četiri pjesme na starohrvatskome književnom jeziku čakavske osnovice. Zapisane pjesme (božićna *Va se vrime godišća*, dvije eshatološke pjesme *Plači sarcem i s očima* i *Sudac strašan oće priti* te jedna inačica Marijina plača) bile su nesumnjivo u ono doba vrlo popularne jer su zapisane u mnogim srednjovjekovnim pjesmaricama i zbornicima duhovnoga štiva, a i u mlađim izvorima. U radu se iznose književnopovijesne (forma, sadržaj, odnos prema ostalim poznatim inačicama, književna vrijednost i književnopovijesna važnost) i jezičnopovijesne značajke zapisanih pjesama (paleografske, grafijsko-ortografske, fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke).

Ključne riječi: *Pićićeva pjesmarica*, Matija Pićić, hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo, hrvatski jezik 15. stoljeća.

1. Uvod

U tiskanom katalogu talijanskih rukopisa u *Bodleian Library* u Oxfordu, koji je sastavio Alessandro Mortara¹, zaveden je pod signaturom Ms. Canon. Ital. 193. latinični zbornik duhovnoga štiva, za koji stoji da je pisan *parte in Latino, parte*

¹ Cvito F i s k o v i ć u svojem radu objavljenom 1954. u *Gradi* 24: »Rapska pjesmarica iz druge polovice XV. st.«, 25–71, u kojem se prvi put objavljuju hrvatske pjesme iz toga zbornika, pogrešno navodi ime sastavljača kataloga kao Aleksandar Mortava.

in Italiano e parte in Illirico.² Autor donosi i popis sadržaja zbornika, ali samo tekstova na talijanskom jeziku. Taj je propust nadoknadio 1916. Henderson Aitken, koji je popisao još i latinske i hrvatske pjesme, koje naziva *Hymns in the Slav dialect of Illyria*.³ Prema takvu cjelovitu popisu sadržaja, zbornik sadržava pretežito pjesme (više od trideset pjesama na talijanskom jeziku, više od petnaest pjesama na latinskom jeziku i četiri⁴ pjesme na hrvatskom jeziku) te neke prozne sastave: upute za valjano ispovijedanje na talijanskom jeziku (*Avvertimenti per ben confessarsi*), propovijed i kratak katekizam (koji uključuje popise osam blaženstava, sedam svetih sakramenata, trinaest krjeposti, sedam darova Duha Svetoga itd.) na latinskom jeziku, razmatranje Deset Božjih zapovjedi na talijanskom jeziku, katekizam u obliku dijaloga između učitelja i učenika i legendu o Kristovu raspeću na latinskom jeziku, te molitve na latinskom i talijanskom jeziku. Taj se zbornik danas čuva u *Special Collection Reading Room* u *New Bodleian Library* u Oxfordu.⁵ Uvezan je u kožu, sadržava 117 listova, koje je ispisalo nekoliko različitih ruku, uglavnom lijepom i čitkom goticom s kraja 15. stoljeća, ali ima i mlađih kurzivnih zapisa, najvjerojatnije s kraja 16. stoljeća. U dnu listova nalazi se stara folijacija, koja počinje od 62 i završava sa 178. Nova, gornja folijacija, počinje od 1 i teče kontinuirano do 117. Stara folijacija u dnu stranice upućuje na to da je nekad s danas sačuvanima tekstovima bio uvezan još 61 list.

Najveći dio toga zbornika, otprilike trećinu (prema novoj folijaciji od str. 26a do 66b) vrlo lijepom i čitkom goticom ispisao je Matija Picić⁶, koji je u dnu stranice 66b ostavio ovaj dragocjeni zapis: *Hoc quinternu(m)*⁷ *scripsit p(res)b(yte)r Matheus de Piçicho de Arbo. S(u)b An(n)o d(omi)ni MCCCCLXX p(ri)mo. Deo gratias.*

² A. Wellesley, *Quarto Series of Bodleian Catalogues, pars XI: Catalogo dei manoscritti italiani che sotto la denominazione di codici canonici italiani si conservano nella biblioteca Bodleiana a Oxford, compilato dal conte Alessandro Mortara*, Oxford, 1864, 191.

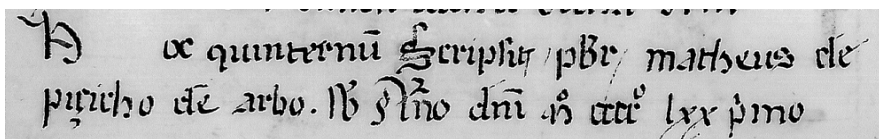
³ Taj je popis ispisan rukom, na papiru, i umetnut u najstariji primjerak Mortarina kataloga, koji se danas čuva u *Duke Humfrey's reading room* u Oxfordu. Na donjoj margini posljednjega lista stoji zapis: »The above catalogue of items in MS. Canon. Ital. 193 was made for the Library in April 1916, by dr. Henderson Aitken (d. April 25, 1916) and is probably his last work.«

⁴ Henderson Aitken pogrešno je mislio da se u zapisu Gospina plača radi o četiri različite pjesme, pa u njegovu opisu sadržaja nalazimo osam hrvatskih pjesama.

⁵ S nešto izmijenjenom signaturom u odnosu na onu koju navodi C. Fisković (n. dj.), pa signatura nije više *Tractatus can. ital. 193*, nego kako smo naveli u uvodu. U istoj se knjižnici čuvaju i četiri glagoljična *Oxfordska zbornika*. Njihov opis v. u Marin Tadin, »Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library, Oxford«, *Oxford Slavonic Papers* 4, Oxford 1953, str. 151–158, i Marin Tadin, »Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library, Oxford«, *Oxford Slavonic Papers* 5, Oxford 1954, str. 133–144.

⁶ Nekoliko je listova unutar dijela koji je ispisao Picić vjerojatno prvotno ostalo prazno, pa su ispisani naknadno, drugom rukom i kurzivnim pismom.

⁷ Za riječ *quinternum* najvjerojatnije je ovo značenje: *folium in quinque partes plicatum, seu liber papyraceus ad scribendum praeparatus* (www.uni-mannheim.de/~magrihierolexicon_16.html).

Osim Picića, u zborniku je mnogo puta potpisan kasniji vlasnik knjižice, također rapski prezbiter i kanonik, Luca Cortesi (*Lucas Cortesius*)⁸, mlađim kurzivnim latiničnim pismom, i to uvijek na jednak način: *P(re)sb(yte)r Lucas Cortesius Can(onicu)s Arben(sis)*. Njegove potpise nalazimo na str. 26b, 34a, 35b, 39a, 42b, 59a, 67a i 89b; svi su osim jednoga u *Picićevoj pjesmarici*, što pokazuje ili da je taj dio činio nekad zasebnu cjelinu, ili da se tim pjesmama, koje je zapisao Picić, i Cortesi najviše koristio (v. priloženu sliku stranice 34a).

Samo taj dio zbornika, koji je ispisao i potpisao Matija Picić, rapski kanonik, a poslije i primancir stolne crkve, te datirao u 1471., u ovom radu nazivamo *Picićevom pjesmaricom*⁹, a ona sadržava jednu talijansku pjesmu, nekoliko latinskih i četiri pjesme na starohrvatskom jeziku čakavske osnovice. Zapisane pjesme (božićna *Va se vrime godišća*, dvije eshatološke pjesme *Plači sarcem i s očima* i *Sudac strašan oće priti* te jedna inačica Marijina plača) bile su nesumnjivo u ono doba vrlo popularne jer su zapisane u mnogim srednjovjekovnim pjesmaricama i zbornicima duhovnoga štiva, a i u mlađim izvorima.

Ime Matije Picića spominje se u starim rapskim dokumentima upravo u vrijeme koje bismo očekivali s obzirom na dataciju Picićeve pjesmarice: npr. 1497. spominje se u ugovoru s klesarom Petrom Trogiranimom kao rapski kanonik; 1505. i 1514., također u ugovorima za narudžbe umjetnina, spominje se kao primancir (*primicerius*) stolne crkve, tj. *kanonik pojac*, koji se brinuo za kor i pjevače, pa je vrlo vjerojatno da je i svoju pjesmaricu ispisao upravo za potrebe crkvenoga pjevanja.¹⁰

Dakle, i datacija i lokalizacija *Picićeve pjesmarice* neposredna je i nedvojbeno, a potvrđuju je i jezične značajke pjesama. I za cijeli zbornik logično je pretpostaviti

⁸ Prema njegovim potpisima već je Alessandro Mortara (v. *W e l l e s l e y*, n. dj., str. 194) utvrdio da kodeks potječe iz Dalmacije: »Questo codice, come per molti indizii appare, è stato scritto in Dalmazia; e verso la fine del sec. xvi apparteneva a Luca Cortesi canonico d' Arbe, isola dell' Illiria, il quale in più luoghi di esso sui margini ha posto il suo nome così: *Psb. Lucas Cortesius Can. Arben.*« O Luci Cortesiju, očito kasnijem vlasniku, osim podatka upravo u ovom zborniku nema drugih podataka. *C. F i s k o v i ć* (n. dj., str. 38) navodi kako se ime Ivana Cortese, također rapskoga kanonika i vikara, spominje 1559., prema navodu u Danielis *F a r l a t i Illyrici sacri tomus V*, Venetiis, 1775.

⁹ *C. F i s k o v i ć* (n. dj.) rabi naslov *Rapska pjesmarica*, što je utemeljeno s obzirom na njezinu rapsku provenijenciju, te ju pod tim imenom prvi put i predstavlja hrvatskoj znanstvenoj javnosti, ali on cijeli zbornik naziva *Rapskom pjesmaricom*. Kako postoji još nekoliko, doduše mlađih, pjesmarica rapskoga postanja, koje se također često nazivaju upravo *Rapskim pjesmaricama*, čini nam se naziv *Picićeva pjesmarica* prikladniji.

¹⁰ Prema *C. F i s k o v i ć* (n. dj.). Više podataka o ugovorima koji se spominju v. ondje.

rapsko postanje, no njegova se datacija, pa i sigurnija lokalizacija, zbog sasvim sigurno mladih kurzivnih zapisa različitim rukama, tek treba utvrditi na temelju paleografskih, grafijskih i jezičnih istraživanja latinskih i talijanskih tekstova.

2. Sadržaj Picićeve pjesmarice

U Picićevoj pjesmarici redom su zapisane ove pjesme:

1. Poznata latinska lauda Isusu Kristu, *Dulcis Jesu memoria*, koja se pripisuje francuskom opatu, svetom Bernardu od Clairvauxa, a u novije vrijeme engleskom cistercitskom redovniku, svetom Aelredu, jer su njezine najranije potvrde zabilježene u engleskim izvorima. Pjesma počinje na str. 26b (*Dulcis Jesu memoria, / Dans vera cordis gaudia: / Sed super mel et omnia / Eius dulcis presentia* itd.) i završava na istoj stranici stihovima: *Nec lingua potest dicere, / nec verba¹¹ exprimere: / experte novit credere, / quid sit Jesum diligere.*¹²

2. Latinska lauda Isusu Kristu, *Amor Jesus dulcissimus*, koja se također pripisuje svetom Bernardu od Clairvauxa. Pjesma počinje na str. 27a (*Amor Jesus dulcissimus / et vere suavissimus / plus milles gratissimus / quam dicere sufficimus*) i završava na istoj stranici stihom: *...et mentis ardor intime. Am(en).*¹³

3. Talijanska lauda Isusu Kristu, *O Jesu dolce, o infinito amor*, koja se pripisuje slavnomu talijanskomu pjesniku Leonardu Giustinianiju. Pjesma počinje na str. 27a (*O Jesu dolce, o infinito amor...*) i završava na str. 29a stihovima: *...o dolce signor mio / non resudar dala eterna vita. / O Jesu dolce.*

4. Latinska pjesma o anđeoskom navještenju Blaženoj Djevici, *Ave fuit prima salus*, kojoj je autor Jacopone iz Todija (*Jacobus de Benedictis*).¹⁴ Pjesma počinje na str. 29b (*Ave fuit prima salus / qua vincitur hostis malus...*) i završava na str. 30b stihovima: *Maria celi portas / et gaudia. Ave M(aria). Finis. Amen.*

5. Slavna latinska božićna pjesma *Verbum caro factum est*, poznata i po početnim stihovima *In hoc ani circulo*, koja se katkad pripisuje Jacoponeu iz Todija (*Jacobus de Benedictis*).¹⁵ Počinje na str. 30b crvenim naslovom *Verbum caro*, a zatim slijede stihovi: *Verbum caro factum est de Virgine Maria. / In [h]oc an(n)i circulo / vitam dat seculo, / nato nob[is] parvulo / de Vir[gine] M[aria]...* te završava na str. 32a stihovima: *Decus et victoria / qui manet in secula. Cum Virgine Maria. Amen*

¹¹ U rkp. pogr. umj. *littera*.

¹² Pjesma je zabilježena u katalogu Ulyssea Chevaliera, *Repertorium hymnologicum. Catalogue des chants, hymnes, proses, séquences, tropes en usage dans l'égglise latine depuis les origines jusqu'a nos jours*, Louvain : Imprimerie Lefever, 1892, pod brojem 4907.

¹³ V. U. Chevalier, n. dj., pod brojem 1002.

¹⁴ Prema U. Chevalier, n. dj., pod brojem 1801.

¹⁵ Prema U. Chevalier, n. dj., pod brojem 21347.

6. Poznata latinska pjesma o Mariji koja pod križem oplakuje Sina, *Stabat mater dolorosa*, kojoj je autor Jacopone iz Todija (*Jacobus de Benedictis*).¹⁶ Počinje na str. 32a crvenim naslovnim zapisom *Jesus Maria*, s početnim stihovima: *Stabat mater dolorosa / juxta Crucem lacrymosa, / dum pendebat Filius. / Cuyus animam gementem, / contristatam et dolentem, / pertransivit gladius* itd.), a završava na str. 33b stihovima: *Quando corpus morietur, / fac ut animae donetur / Paradisi gloria. / Amen.*

7. Prvih pet stihova latinske pjesme *Gaude Flore virginali* ispisano je na str. 33b, ali je precrtano i ponovno je cijela pjesma zapisana na str. 35b.

8. Poznata hrvatska božićna pjesma *Va se vrime godišća*, prerada latinske *In hoc an(n)i circulo*, zapisane nekoliko stranica prije. Pjesma počinje na str. 34a naslovom *Verbum caro factum est de Virgine M[aria]* s crvenim inicijalnim V i početnim stihovima: *Va se vrime godišća / mir se svitu navišća / kroz rojenja ditića / od Svete Dive [M]arije...* i završava na str. 35b stihovima: *Tebe, Bože, hvalimo, / Sveto Trojstvo slavimo, / Mater Divu čtujemo, / slavnu Divu M[a]riju! i ponovljenim refrenom latinskoga uzora: *Verbum caro factum est de Virgine M(ari)a*.¹⁷*

9. Poznata latinska lauda Blaženoj Djevici, *Gaude flore virginali*, koja se pripisuje sv. Anselmu.¹⁸ Pjesma počinje na str. 35b (*Gaude flore virginali / Honoreque spetiali / Transcendens splendiferum / Angelorum principatum / Et s(an)c(t)orum decoratum / Dignitate*¹⁹ *numerum* itd.) i završava na str. 36b natpisom *Per [a]eterna s(ae)c(u)la. Am(en).*

10. Latinska pjesma u slavu Tijela Kristova, *Ave verbum incarnatum*²⁰, počinje na str. 36b (*Ave verbum incarnatum / in altare secretatum, / panis vivus Angelorum, / salva spes Christianorum* itd.) i završava na istoj stranici stihovima: *Ave s(an)c(t)a caro dei / per Christum salvi fiunt rei / servos tuos redemisti, / qui in cruce pependisti.*

11. Latinska marijinska pjesma *Gaude, virgo mater Christi*, koja se katkad pripisuje svetom Bonaventuri²¹, počinje na str. 36b (*Gaude, virgo mater Christi, / Que per aurem concepisti, / Gabriele nuntio. / Gaude, quia Deo plena / Peperisti sine pena, / Cum pudoris lilio.* itd.) i završava na str. 37a stihovima: *Ubi fructus ventris tui, / per te d(etu)r, nobis frui / i(n) perenni²² gaudio. / Am(en).*

12. Latinska pjesma o Franji Asiškom, *Franciscus vir catholicus*, upitnoga autorstva (katkad se pripisuje sv. Bonaventuri)²³, počinje crvenim inicijalom *F*

¹⁶ Prema U. C h e v a l i e r, n. dj., pod brojem 19416.

¹⁷ Graf. pogr. *m^e*.

¹⁸ Prema U. C h e v a l i e r, n. dj., pod brojem 6808.

¹⁹ Graf. pogr. *dignitatem*.

²⁰ V. U. C h e v a l i e r, n. dj., pod brojem 2169.

²¹ V. U. C h e v a l i e r, n. dj., pod brojem 7019.

²² Graf. *perhenni*.

²³ V. U. C h e v a l i e r, n. dj., pod brojem 6544.

na str. 37b (*Franciscus vir catholicus / totus ap(osto)licus / virque evangelicum pro filio Marie*) i završava na str. 38b stihovima: *per futura secula / Cum filio Marie. / Amen!*

13. Hrvatska eshatološka pjesma *Plači sarcem i s očima* počinje na str. 39a (*Plači sarce[m] i s očima / pomisleći gdi smo niña, / paki skoro kamo ideš, / k[a]mo ideš, gdi li p(ri)deš / ali gdo te tamo p(ri)me / va no vrime ko ne mine* itd.) i završava na str. 40a stihovima: *Ka li radost pravadnikom / biti s Bogom vika vikom! / A nam daj Bog néga žitka, / gdi je dika onoga vika. / Am(en)!*

14. Hrvatska eshatološka pjesma *Sudac strašan oće priti* počinje na str. 40a crvenim inicijalnim *S* (*Sudac strašan oće priti, / vas svit ogném popaliti, / ne bude se nijedan pred ním sk(ri)ti* itd.) i završava na str. 41a stihovima: *Da[j] im, Bože Gospodine, / pokoj vičñi, Sin Marije, / skrozi slavno ime tvoje. / Amen!* Nakon te pjesme slijedi prazan list (41b).

15. Hrvatski Marijin plač²⁴ počinje na str. 42a (*Poslušajte²⁵, žene i muži, / kako nam se Diva tuži! / Sveta Diva, Božja mati, / sada vas na plač hoće zvati.²⁶* itd.) i završava na str. 66b stihovima: *On nam daruj rajsku²⁷ diku, / ki jest blažen viku vika.²⁸ / Am(e)n!²⁹* i datiranim potpisom zapisivača, koji smo naprijed citirali: *Hoc quinternum scripsit...*

3. Književnopovijesna važnost Picićeve pjesmarice

Picićeva pjesmarica s nedvojbenom datacijom u 1471. godinu najstarija je latinična pjesmarica koja sadržava pjesme na starohrvatskom jeziku, pa je i time, između ostaloga, njezina važnost za povijest hrvatske srednjovjekovne književnosti iznimna.

Iz pregleda njezina sadržaja jasno je da su sve pjesme koje je Picić zapisao, na sva tri jezika, bile vrlo popularne i da su se pjevale u crkvama u određeno doba liturgijske godine, kao što se velikim dijelom izvode i danas, štoviše, zapisane latinske pjesme dio su svjetske klasičnoglazbene baštine i bile su izazovom mnogim velikim skladateljima. Nesumnjivo je da je Picićeve pjesmarice osobita upravo

²⁴ Plačevi su rašireni i u europskoj srednjovjekovnoj dramatici u mnogobrojnim i raznovrsnim inačicama kao *Planctus Mariae*, što je svakako moglo biti poticaj hrvatskim preradama, ali u osnovi je prihvaćeno mišljenje da su počeci hrvatskoga crkvenoga teatra originalni u odnosu na analogne izvore istoga žanra iz europske srednjovjekovne dramatike. Kao praizvor europskim plačevima navodi se dijaloški spis *Planctus Beatae Virginis* sv. Anselma, canterburyjskoga nadbiskupa.

²⁵ Riječ dvaput zapisana, pa je zatim prvi zapis precrtan. Na početku je označeno malo slovo *p* i ostavljeno mjesto za inicijal, koji nije ispisan.

²⁶ Graf. pogr. *souati*.

²⁷ Graf. pogr. *raifchi*.

²⁸ Redosljedom riječi iskvarena rima (očekivali bismo *vika viku*).

²⁹ Riječ precrtana.

po svojoj trojezičnosti i da bi je u tom svjetlu bilo itekako vrijedno proučavati i objaviti u cijelosti – ona samo upravo takva kakva jest, višejezična, odražava svoju pravu kulturnu, povijesnu, jezičnu i književnopovijesnu važnost.

Ovdje ćemo dati detaljan uvid u hrvatski dio te pjesmarice.

Nekoliko stranica prije zapisa prve hrvatske pjesme, i danas vrlo popularne te rado i mnogo pjevane božićne pjesme *Va se vrime godišća*, u *Picićevoj pjesmarici* zabilježen je i njezin latinski uzor *In hoc an(n)i circulo*. Obje su inačice naslovljene latinskim naslovom *Verbum caro factum est de Virgine Maria*, parafrazom citata iz Ivanova Evanđelja, što je u latinskim inačicama i pripjev, koji se ponavlja nakon svakoga katrena.³⁰ Pjesma *Va se vrime godišća* nesumnjivo zauzima osobito mjesto u povijesti hrvatske književnosti: to je jedna od najstarijih i najdugovječnijih naših pjesama, popularna podjednako u cijeloj Hrvatskoj. U srednjovjekovnim hrvatskim (i latiničnim i glagoljičnim) rukopisima ostali su nam zapisani mnogi njezini tragovi, različito naslovljeni (*Verbum caro factum est*, *Pesan na rojstvo Hrstovo*, *Pesan Marije*). Najstarija sačuvana inačica te pjesme na starohrvatskom jeziku zapisana je u *Beramskom (ljubljskom) glagoljičnom brevijaru*³¹, koji potječe s kraja 14.³² ili (vjerojatnije) početka 15. stoljeća.³³ Još je jedan glagoljični zapis nešto stariji od onoga iz *Picićeve pjesmarice*: u *Petrisovu zborniku* iz 1468.³⁴ Mlađi zapisi te pjesme na starohrvatskom jeziku nalaze se u: latiničnome *Korčulanskom rukopisu* iz 15. stoljeća,³⁵ u latiničnoj *Osorsko-hvarske pjesmarici* iz 1533.³⁶ i u glagoljičnom zborniku *Knjige Disipula* iz 1558.³⁷

³⁰ U svim je hrvatskim glagoljičnim inačicama te pjesme taj pripjev naveden nakon naslova i pogrešno preveden kao *Rič je draga stvorena od Svete Devi Marije* umjesto: *Riječ je tijekom postala...* (pogrešno interpretirana latinska riječ *caro*).

³¹ Rukopis se čuva u Nacionalnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani, sign. Ms 161, pjesma s naslovom *Pesan na rojstvo H(rstovo)* nalazi se na foliji 168a. Ta inačica u početnome stihu sadržava pogrešku *sve umj. se* ('ovo') od lat. *hoc* (*Va sve vrime godišća umj. Va se vrime...*).

³² Prema: Josef V a j s, *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář vrbnický)*, Úvodem a bibliografickými popisy hlaholských breviářů starší doby opatřil Josef Vajs, Prag, 1910, XIV.

³³ Prema: Vjekoslav Š t e f a n i ć i suradnici B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić (prir.), *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti 1, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 388.

³⁴ Rukopis je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. R 4001. Pjesma se nalazi na fol. 235b–236a pod naslovom *Pěs(an) M(a)rije*.

³⁵ Rukopis je u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču, sign. 1354, na fol. 38a–38b ispisane su 32 strofe te pjesme (jedna je strofa nepotpuna, sadržava samo dva stiha, pa pjesma ima sveukupno 126 stihova). Pjesma u rukopisu nije naslovljena i ne počinje kao ostale inačice citatom ili prijevodom latinskoga pripjeva *Verbum caro...* Početni stih glasi: *U sej vrime godišća*.

³⁶ Rukopis je u Arhivu HAZU u Zagrebu, sign. I a 62. Na fol. 7a–8a zapisane su 32 cjelovite strofe te pjesme te je to najopširnija srednjovjekovna inačica. Naslovljena je jednako kao najstarija inačica, ali na latinskome jeziku: *Laus de nativitate Domini Jesu Christi*.

³⁷ Rukopis je u Arhivu HAZU u Zagrebu, sign. VIII 126, pjesma je naslovljena kao pjesma u najstarijoj inačici (*Pěsan na rojstvo Hrstovo*), a sadržava samo šest katrena i dvije tercine ispisane na fol. 240c.

*Jer im reče Bog dati, / Sina svoga poslati, / iz tamnosti zpeļati...*³⁹ Mnogi stihovi naglašavaju 'ljudskost' božanskih osoba te one osjećaje i osjete u kojima se puk može prepoznati (npr. *Jer u jasli ležaše, / svite na se ne imiše, / uboštvu ljubjaše...*; *U jasli ga staviše, / mati mu se klañaše / ter ga slatko ljublaše...*). Istodobno se laudativno i repetitivno slavi njihova božanska snaga (npr. *Diva sina porodi / djavlu silu polomi, a karstjane oslobodi...*; *O polnoći se rodi, / nebo i zemļu prosvitli, / kako o pol dne svitlo bi...*), što se dodatno ističe sintaktički paralelnim strofama (*Slava Bogu višñemu, / Gospodinu našemu / i člov[i]ku smirñemu / [s] Svetom Divom Marijom! // Hvala tebi višñemu, / Gospodinu našemu, / stvoriteļu slavnomu / [s] Svetom Divom Mar(ij)om!*).

Nakon zapisa božićne pjesme *Va se vrime godišća u Picićevoj pjesmarici* slijede četiri latinske laude, a zatim dvije starohrvatske pjesme eshatološke tematike: *Plači sarcem i s očima te Sudac strašan oće priti*, koja je naša prerada slavne latinske pjesme *Dies irae*, franjevca Tome iz Celana, nastale sredinom XIII. stoljeća u atmosferi općeg očekivanja naviještenoga skoroga Sudnjega dana. Obje tematiziraju kratkotrajnost, prolaznost i ništavnost ovoga života i nemilosrdno pravedan Sud Božji. Zbog takve tematike obje su se pjesme često pjevale na sprovodima, o čemu svjedoče naslovni zapisi uz neke od inačica zapisanih u drugim zbornicima (npr. u *Klimantovićevu zborniku II.* iz 1514: *Šekvencija pokole zakopajut človeka nad grobom*), pa je jasno da su se i te pjesme, kao i ostale zapisane u *Picićevoj pjesmarici*, prigodno izvodile, što im je priskrbilo iznimnu dugovječnost.

Pjesma *Plači sarcem i s očima iz Picićeve pjesmarice* najstariji je poznati latinični zapis te pjesme. Od toga zapisa stariji je jedino glagoljični iz kolofona *Misala kneza Novaka* (1368.), koji je ujedno i najstarija pisana potvrda čakavske osmeračke poezije uopće.⁴⁰ Inačica iz *Picićeve pjesmarice* sadržava pedeset i sedam osmeraca s početnim stihovima *Plači sarcem i s očima*, prema kojima se obično i naslovljava ta srednjovjekovna pjesma. Poznate su nam još i srednjovjekovne inačice te pjesme iz: glagoljičnoga *Zborniku duhovnoga štiva*⁴¹ iz druge polovice XV. stoljeća, glagoljičnoga *Oxfordskoga zbornika*⁴² iz 1486., *Klimantovićeva zbornika I.*⁴³ iz 1501. – 1512. i *Klimantovićeva zbornika II.*⁴⁴ iz 1514. Pjesma *Plači sarcem i s očima iz Picićeve pjesmarice* može se podijeliti na dva tematska dijela. U prvom se dijelu, u skladu sa srednjovjekovnim uvjerenjem o potrebi žrtvovanja

³⁹ Svi stihovi koji se citiraju transkribirani su prema izvornicima, a dio su korpusa za projekt *Starohrvatski rječnik* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

⁴⁰ Kopija *Misala Kneza Novaka* nalazi se u Staroslavenskom Institutu u Zagrebu. U kolofonu toga Misala (fol. 269b) glagoljicom je ispisano osam parno rimovanih osmeraca: *I pomisli vsaki hrstjanin / da sa svēt ništare ni / jere gdo ga veće ļubi, / ta ga brže zgubi. / Nu jošče pomisli vsaki sada / ča se najde ot nas tada, / gda se duša strahom smete, / a dila nam se skriti nete.*

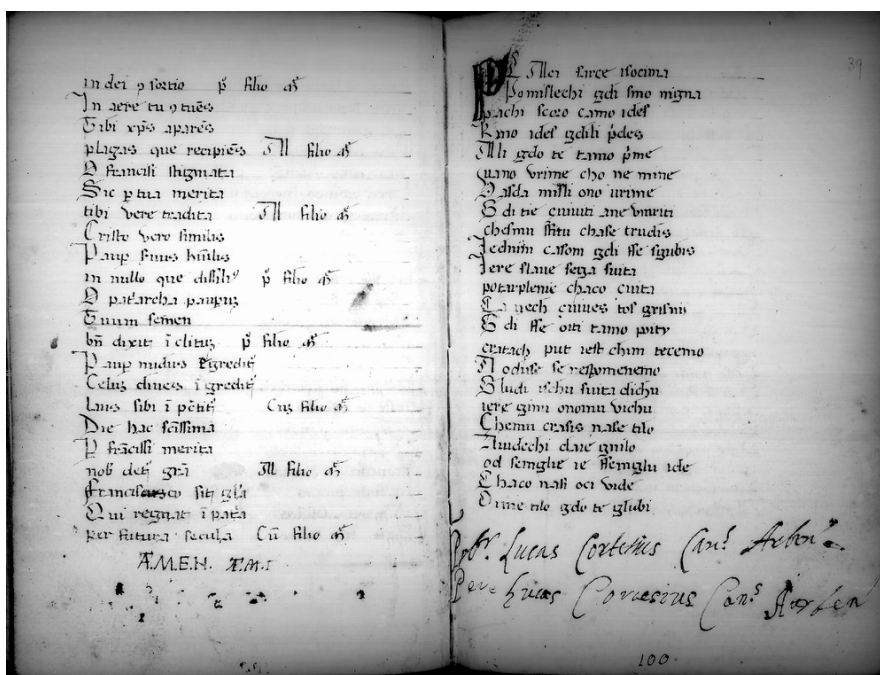
⁴¹ Rukopis se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu, sign. IV a 92, a pjesma je zapisana na fol. 133a–133b.

⁴² Zbornik se čuva u *Bodleian Library* u Oxfordu, sign. MS Canon. Liturg. 412, a pjesma se nalazi na fol. 160a–161a.

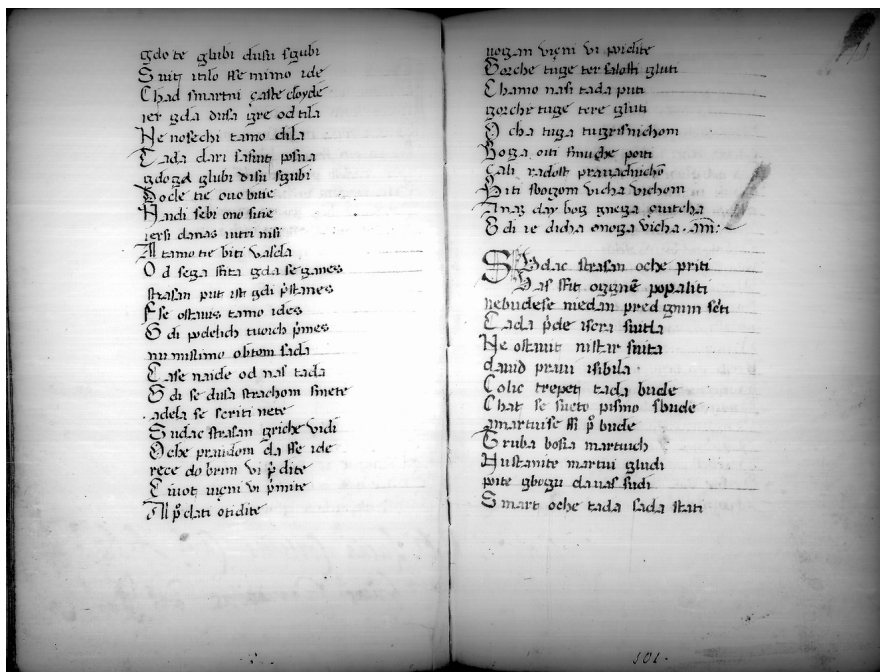
⁴³ Rukopis je u Franjevačkom samostanu na Ksaveru u Zagrebu.

⁴⁴ Kopija toga rukopisa, koji pripada petrogradskoj Berčićevoj zbirci br. 1, nalazi se u Staroslavenskom institutu.

svih užitaka u ovozemaljskom životu kako bi se zaslužio vječni, nižu jasne, didaktične tvrdnje o kratkoći i prolaznosti ovoga života (npr. *Ke semu svitu ča se trudiš / jednim časom gdi vse zgubiš? / Jere su slave sega svita / potarpljenje kako cvita. / Ča već živeš, to s' grišnji! / Gdi vse ojtj, tamo pojti.*), a osobito ljudskoga tijela, čije je fizičko raspadanje neizbježno, a podsjećanje na tu činjenicu uvijek učinkovito u smislu držanja vjernika u pokornosti širenjem i učvršćivanjem straha (*Čemu krasiš naše tilo / a videći da je gnilo? Od zemlje je, v zemlju ide / kako naši oči vide...*). Svitu i tilu, jasnim simbolima naše slabosti, prolaznosti i grješnosti (*Svit i tilo, vse mimojde / kad smartni čas te dojde*) suprotstavljena je duša, simbol vječnoga života, čistoće i krjeposti. Drugim dijelom pjesme dominira starozavjetna slika Svevišnjega, strašnoga suca, čiju nesmiljenost prema grijesima, kao i činjenicu da se pred njim ništa ne može skriti, treba uvijek imati na umu. To nije milosrdan Otac, nego, kako kažu srednjovjekovni stihovi »sudac strašan« i »sudac gnivan«, na čiju se kaznu ne upozorava bujnom simbolikom, nego jasno i didaktično (*Reče dobrim: Vi pridite / život vični vi primite, / a proklati otidite, / u ogañ vični vi pojdite...*). Cijela je pjesma satkana na kontrastima, koji imaju važnu ulogu i u didaktičkoj usmjerenosti i u poetskoj vrsnosti pjesme, npr. *živiti – umriti, svita dika – onaj vik, tilo – duša, ovo bitje – ono žitje, danas – jutri, dobri – proklati, život vični – ogañ vični, tuga – radost, grišnik – pravadnik* itd. Bogatstvom i raznovrsnošću pjesničkih slika i metafora ova je pjesma, i to upravo ova inačica te pjesme, svakako jedan od vrhunaca srednjovjekovnoga pjesničkoga umijeća.

Stranica 38b, na kojoj se nalazi kraj latinske pjesme *Franciscus vir catholicus* i stranica 39a, na kojoj je početak hrvatske pjesme *Plači sarcem i s očima*.

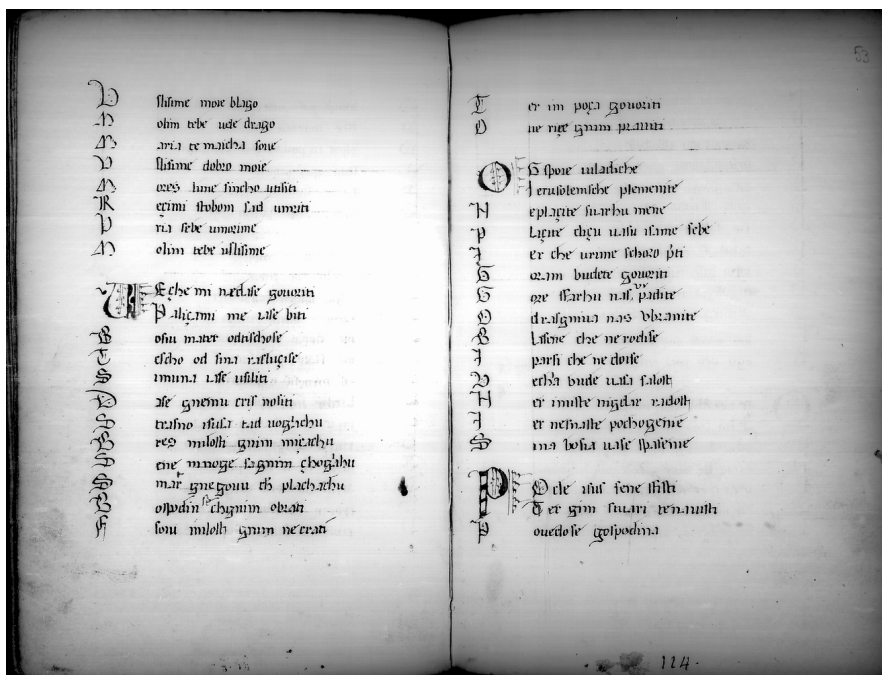

Stranica 39b i 40a, na kojima se nalazi nastavak pjesme *Plači sarcem i s očima* i početak pjesme *Sudac strašan oće priti*.

Jednaka slika gnjeva Božjega dominira i pjesmom *Sudac strašan*⁴⁵ *oće priti* (*Sudac strašan oće priti, / vas svit ognjem popaliti, / ne bude se nijedan pred nim skriti*). U pjesmi se izmjenjuju dva iskazna subjekta bitno različite retorike i percepcije o Bogu. Pjesma počinje apokaliptičnom, strahotnom vizijom Sudnjega dana, koju najavljuje sveznajući, proročki glas prvoga iskaznoga subjekta: sav svijet gori strašnim, gnjevnim ognjem, trube bude sve mrtve na konačan i nesmiljen sud. (*Kolik trepet tada bude / kat se Sveto pismo zbude, / a martvi se vsi probude! // Truba Božja martvih [budi]: / »Ustanite, martvi ljudi, / pojte g Bogu da vas sudi!«*). Zatim drugi iskazni subjekt (pokajnik, grješnik, 'jedan od nas') vrlo pokorno, usrdno i intimno moli *milostivoga* Boga, ufajući se u njegovo *milosrđe* i *blagost*. Slika je Boga, dakle, drastično izmijenjena (*Milostivi Gospodine, / od straha mi duša stine, / pomiluj me da ne zgine! // Plaču grozno i uzdišu, / pokajanjem grihe tišu. / Milostiv si, kako slišu*). Zatim se opet čuje gromkiji i dominantniji glas prvoga subjekta, koji izaziva strah neumoljivo podsjećajući na neizbježnost kazne (*Vele plača, veće straha / kad se tela stanu z praha / da po delih prime vsaki*). Sve

⁴⁵ Jedino inačica u *Picićevoj pjesmarici* ima na tome mjestu riječ *strašan*, sve ostale inačice počinju sa *Sudac gnivan*...

inačice, pa tako i Picićeva, slijede metar i strofnu shemu latinskoga izvora: strofe po tri osmerca s rimama *aaa bbb*, osim posljednje tri strofe, koje su razdijeljene u dvostihe s rimom *aa bb cc*. Kako je pjesma postala dijelom liturgije (mrtvačke mise), zapisana je, osim u *Picićevoj pjesmarici*, i u mnogim drugim inačicama na starohrvatskom jeziku⁴⁶: u rukopisnom latiničnom Kodeksu br. 20 šibenskoga franjevačkoga samostana sv. Frane s početka 15. st.,⁴⁷ u glagoljičnome *Berlinskom*

Stranice 52b i 53a, dijelovi iz *Gospina plača*.

⁴⁶ Poznato je i nekoliko inačica te pjesme na hrvatskokrkvenoslavenskome jeziku: npr. prozni prijevod u glagoljičnom rukopisnom *Misalu kneza Novaka* iz 1368., te pjesme u prvotisku glagoljičnoga *Misala* iz 1483., i rukopisnome glagoljičnom *Bribirskom misalu* iz XV. stoljeća. Pjesma slijedi hrvatsku pučku tradiciju, a njezine rime upućuju na to da je prvotna prerada nastala na narodnom jeziku, očito u latinaškom krugu, i potom je, više-manje prilagođena grafijsko-ortografskoj i jezičnoj glagoljaškoj maniri, prenesena u glagoljične kodekse, pa je stoga još jedan od pokazatelja književnih veza naše glagoljaške i latinaške kulturne sredine u srednjem vijeku (prema: Dragica M a l i ć, *Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća)*, Uvodne tekstove napisale Dragica Malić i Dunja Fališevac, *Stari pisci hrvatski* 43, HAZU, Zagreb, 2004, XXII.).

⁴⁷ V. Dragica M a l i ć, »Nepoznati starohrvatski latinički rukopisi šibenskog samostana sv. Frane«, *Filologija* 33, Zagreb, 1999, 93–155.

misalu iz 1402. (zapisana je inačica datirana u 1440. g.); u glagoljičnome *Misalu kneza Novaka* (mladi zapis iz 1486.); u tiskanome latiničnom *Lekcionaru Bernardina Splicićanina* (1495.); u glagoljičnom *Klimantovićevu zborniku I.* (1501.–1512.), u zapisu Pavla Fabijanića iz Kastva (1559.), u glagoljičnom *Beramskom brevijaru*⁴⁸ iz XV./XVI. stoljeća, a ulomak pjesme nalazi se i u glagoljičnom fragmentu sign. IV a 80/33 u Arhivu HAZU u Zagrebu.

Posljednji je u *Picićevoj pjesmarici* zapis Marijina plača, u (srednjovjekovnoj) Hrvatskoj vrlo popularne i rasprostranjene dijaloške⁴⁹ pjesme (odn. 'rane dramtizacije')⁵⁰, koja na tragu latinske *Stabat mater dolorosa*, također zapisane u ovoj pjesmarici, opjevava Marijino pasionsko supatništvo. Plač iz *Picićeve pjesmarice* književnopovijesno je osobito važan jer je to najstariji dosad poznati plač, a mlađe inačice razasute su po mnogim latiničnim i glagoljičnim srednjovjekovnim rukopisnim zbornicima i pjesmaricama (poznate su nam inačice iz glagoljičnoga *Zbornika duhovnoga štiva*⁵¹ iz 15. stoljeća, glagoljični *Vrbnički*

⁴⁸ Kopija dostupna u Staroslavenskom institutu.

⁴⁹ Pridjev dijaloški uzimamo s velikim ogradama jer ne zrcali najbolje narav odnosa među ulogama koje se u takvim pjesmama pojavljuju, među njima dijaloga u pravome smislu te riječi zapravo i nema. Uglavnom su to zapravo monolozi, kojima se likovi obraćaju mnogo više publici/puku, i to sasvim eksplicitno i izravno, nego jedan drugomu (v. o tome u Dunja F a l i š e v a c, *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Drugo, prošireno izdanje, Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2007, 66). Laszlo H a d r o v i c s («Cantilena pro sabbatho, Starohrvatska pasionska pjesma iz 14. stoljeća», *Filologija* 12, Zagreb : JAZU, 1984, 33) takve pjesme naziva *Rollen gegliederte erzählende Dichtung*, što je vrlo precizno i prikladno, ali doslovan prijevod toga termina pomalo je nezgrapno: 'narativne pjesme s raspodijeljenim ulogama'. V. o tome Kristina Š t r k a l j D e s p o t, »'Nova' pasionska pjesma 'Ja, Marija, glasom zovu' s kraja 15. stoljeća«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34, Zagreb, 2008, 413–430.

⁵⁰ Nikica K o l u m b i ć, *Po običaju začinjavac. Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*, Split: Književni krug, 1994, rekonstruirao je temeljnu razvojnu liniju hrvatske srednjovjekovne drame pasionskoga ciklusa, govoreći o žanrovskim preobražajima (odn. o transformacijskim dramskim strukturama), koji se zbivaju kvantitativnim i kvalitativnim promjenama unutar pojedinih žanrova (str. 130), tako da se »tekstovi, temeljeni na jednoj fabularnoj okosnici, razvijaju jedan iz drugoga, od jednostavnije ka složenijoj strukturi, mijenjajući postupno svoj žanrovski lik« (str. 129). Prema tako zacrtanoj liniji plačevi su nastali prerađivanjem i stalnim proširivanjem (u skladu sa sve većom popularizacijom Marijina kulta) starijih narativno-lirskih formi s istom tematikom (npr. *Pěsan od muki Hrstovi iz Pariške pjesmarice* i *Jegda čusmo želne glase iz Petrisova zbornika*). Dijaloške su pjesme sačuvale narativne dijelove tih ranih uzoraka, ali je lirska naracija obogaćena vrlo dirljivim versificiranim dijalogizima, najprije između Marije, Isusa, Ivana i Magdalene, a zatim se postupno povećavao broj likova te su formirane i didaskalije kao oznaka dramske (pa i scenske) forme. Recentna otkrića dosad nepoznatih srednjovjekovnih tekstova pasionske tematike dodatno potkrjepljuju tu teoriju. V. Amir K a p e t a n o v i ć, »Nezapaženi ulomci *Muke Isuhrstove* (1514.) iz petrogradske Berčićeve zbirke«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34, Zagreb, 2008, 201–206, i K. Š t r k a l j D e s p o t, n. dj. (41).

⁵¹ Arhiv HAZU u Zagrebu, sign. IV a 92, str. 134a–148a.

rukopis⁵² s kraja 15. ili početka 16. stoljeća, latinični *Splitski ulomak*⁵³ iz istoga vremena, zatim iz glagoljičnih *Klimantovićevih zbornika I. i II.* iz 1501.–1512.⁵⁴ i 1514.⁵⁵ i latinične *Osorsko-hvarske pjesmarice*⁵⁶ iz 1533.⁵⁷

Inačica iz *Pićičeve pjesmarice* sadržava 997 stihova, pa je, možda upravo zato što je najstarija, to i najsažetija inačica plača. Iako je na jednome mjestu u tom plaču prema sadržaju jasno da nešto nedostaje, u samom rukopisu nema znakova da je koja stranica naknadno istrgnuta, pa je vjerojatno riječ o prepisivačkoj pogrešci. Na primjeru poznatih inačica plačeva pokazuje se točnom pretpostavka o razvoju plačeva iz (starijih) lirsko-narativnih pasionskih pjesama kvantitativnim i kvalitativnim promjenama (proširivanjem sadržaja, umetanjem novih epizoda, dodavanjem novih uloga, a poslije i didaskalija, kao jasne oznake 'prave' dramatisacije).⁵⁸ Naime, plač iz *Pićičeve pjesmarice* jedina je hrvatska inačica

⁵² Arhiv HAZU u Zagrebu, sign. VII 160, rukopis sadržava samo taj plač na 27 a-b listova. Tek je u najnovije vrijeme ta inačica plača objavljena (v. Kristina Štrkalj Dešpot, »Vrbnički marijinski plač s konca 15. stoljeća«, *Grđa za povijest književnosti hrvatske*, knjiga 37, Zagreb, 2009, 33–76). Taj je plač najbliži Pičiću; radnja, izmjena uloga, a uglavnom i stihovi u ta se dva plača podudaraju. Glagoljični plačevi iz *Klimantovićeva zbornika I. i II.* i *Zbornika duhovnoga štiva* pripadaju istoj toj (starijoj) redakciji, a plač iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*, koji je književno-estetski najuspjeliji, pripada drugoj, mlađoj redakciji.

⁵³ Ulomak se nalazi na jednom listu (16 x 11 cm) ispisanom s obje strane. Analizom je Nikica Kolumbić (»Splitski ulomak jedne dijaloške pjesme iz početka XVI. st.«, *Zadarska revija* 7, Zadar, 1958, 160–164, na 161) utvrdio da je tekst *Splitskoga ulomka* najbliži *Pićičevu plaču*, tj. da se radi o njegovoj kraćoj varijanti. I danas se čuva u Splitu, u franjevačkome samostanu na Poljudu.

⁵⁴ Taj se zbornik čuva u arhivu franjevačkoga samostana na Ksaveru u Zagrebu, a dostupna je njegova mikrofilmirana snimka u Hrvatskom državnom arhivu (sign. G–94). Plač je na str. 44a–70b.

⁵⁵ Kopija dostupna u Staroslavenskom institutu u Zagrebu, plač je na str. 48b–59b.

⁵⁶ Arhiv HAZU u Zagrebu, sign. I a 62. Plač se nalazi na str. 70a–100a, na kojima je zapisano čak 2215 stihova, pa je to najopširnija srednjovjekovna inačica Marijina plača.

⁵⁷ Osim tih inačica poznat je još i srednjovjekovni prozni tekst s istom tematikom, koji se nalazi u *Petrisovu zborniku* (1468.) pod naslovom *Čti ljubveno plač D(ě)vi M(a)rije* (sign. R 4001, str. 226a–230b), te mnogobrojni mlađi prijepisi i inačice, uglavnom plača iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*, npr. u *Foretićevoj* ili *Korčulanskoj pjesmarici* iz 1560., u *Rapskoj pjesmarici* (*Knjigama gospe Jelene Mikuličijke*) iz 1563., Marchijevu (splitskom) prijepisu iz 1596., u *Budljanskoj pjesmarici* iz 1640., *Rapskoj pjesmarici* iz 1676., te mnogi hvarski prijepisi (*Pitavski plač* s poč. 18. stoljeća, *Vrisnički plač* iz 1796., *Jelšanski plač* iz 1840.) itd. Treba spomenuti i Divkovićevu redakciju plača (iz bosančicom pisanog *Nauka krstjanskog* iz 1616.), koja je važna jer je doživjela mnoga izdanja i imitacije, itd.

⁵⁸ N. Kolumbić (n. dj., 155) razlikuje dramatski tip plača od dijaloškoga s pomoću ovih kriterija: »relativno veći broj osoba«, »oznake kad koja osoba ima govoriti«, a kao jednim od kriterija vodi se i strukturom i sadržajem tih didaskalija, odn. jesu li one »obimnije i funkcionalnije u smislu scenskog prikazivanja« (210–211). Na temelju takvih kriterija vrlo je teško razgraničiti poznate srednjovjekovne inačice plačeva, a osobito je teško upravo na temelju takvih kriterija opravdati tipologizaciju kakvu nudi Kolumbić, koji izdvaja samo 'osorsko-hvarski' plač kao čisti dijaloški tip, dok su svi drugi dramatski (uključujući i najstariju inačicu iz *Pićičeve pjesmarice*).

plača koja nema didaskalija:⁵⁹ iako sadržava elemente dramskoga oblikovanja (u tekstu 'Pisac' navodi riječi Ivana, Gospe, Isusa, Pilata, Mandalene i razbojnika; likovi se obraćaju jedni drugima i publici), stihovi koji najavljuju izmjenu pripovjedača integrirani su u versificirani tijek zbivanja (npr. *Gospoju pride on plačeći, / teško i gorko uzdišeći, / ter joj reče ove riči, / tako joj ondi on navisti*).⁶⁰ Kako, dakle, nema navedenih prozних oznaka tko ima govoriti određeni odsječak, tj. sve 'izgovara' narator, pa 'uloga', osim Pisca, u scenskom smislu i nema, ne možemo biti sigurni je li se on izvodio u dramskoj formi na sceni, ili se samo (što je vjerojatnije) pjevao kao ostale pjesme iz pjesmarice, a ako se pjevao, ne znamo je li sve pjevao jedan pjevač ili su pojedine dijaloške (monološke) odsječke ipak pjevali različiti pjevači po 'ulogama', kao što se može pretpostaviti za najmlađu i najopširniju inačicu Gospina plača, onu iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*,⁶¹ čije se mlađe inačice u mnogim mjestima na Hvaru (npr. Jelsa, Pitve, Vrisnik, Vrbanj) pjevaju i danas u noćnoj procesiji na Veliki petak.

Iako mu je forma kompleksnija i opširnija, na izražajnoj se razini plač ne udaljava bitno od srednjovjekovnih pjesama koje su mu pretpostavljeno razvojno ishodište. Pjesničke su slike životne, ispjevane 'narodnim' jezikom, bliskim i razumljivim puku kojemu su namijenjene, a osmerci i rime vrlo su ritmični i pravilni (pokoji formalni nedostatak može se pripisati mnogobrojnim prerađivanjima, prepisivanjima i jezičnim prilagodbama). Plačevi su imali 'zadatak' ganuti slušatelje, potaknuti ih na suosjećanje s majkom koja oplakuje svoje dijete, i taj su zadatak nesumnjivo uspješno ispunjavali mnoštvom dirljivih i patetičnih slika Marijina bola i očaja (npr. *Slišavši Gospa take glasi / vse oskube svoji vlasi, / plakati poča vele grozno, / do neba vapiti vele močno, / parsi bijaše tad vapjući, / lica deraše tugujući... ili Božja Mati to videći, / pade doli sebe bijući. / Lica deraše od žalosti, / parsi bijaše od gorkosti, / očima od suz ne vijaše, / milih i dražih na plač zvaše...*). Lirični i potresni opisi majčine boli izmjenjuju se s epski narativnim, neosobnim opisima Isusove pasije, koji se katkad svode na kronološko nizanje

⁵⁹ U ostalim inačicama didaskalije su prozne i jasno izdvojene iz parno rimovanoga osmeračkoga teksta. Variraju od vrlo jednostavnih u kojima se navodi samo tko govori (npr. u *Zborniku duhovnog štiva: Mati Božja, Ivan, Marija Mandalena govori...*) do vrlo razvijenih deskriptivnih didaskalija u plaču iz *Klimantovićeva rituala* (npr. *Ovdi Gospoju odgovori Ivanu prěd Mandalěnom i Marijom Jakovlom i Salomi i prěd anj(e)lom, ako more biti tuko oficijalov, i reče ovako B(la)ž(e)na Gospoju ili Ovdi oficijali od dvora Pilatova B(la)ž(e)nu Gospoju vele stentaše ne dajući nej pristupiti h križu ni k Pilatu, a ona se vsa previnu da se malo ne upade, a Ivan ju s Marijami udrža i dvigoše ju i kad se vsta, reče ovi versi vsim okolo stojećim vapjući i plačući*).

⁶⁰ Jedino su riječi apostola Ivana na jednome mjestu najavljene u prozi, na mletačkome narječju: *Questo dixè San Zuane*, nakon stiha 32.

⁶¹ Franjo F a n c e v u članku »Nova poezija Splitsanina Marka Marulića«, *Rad JAZU*, 245, Zagreb, 1933, 1–73, na 21, nagađa kako su *Riči pisca* u plaču iz *Osorsko-hvarske pjesmarice* mogle »imati zadatak, kaki su imali talijanski pučki devocioni, t.j. da nijemo prikazivanje muke i smrti Isukrstove tumače gledaocima«, a tu mogućnost ne treba sasvim isključiti ni za ovu inačicu plača.

dogadaja (npr. *Zvedoše ga van po vrata, / osujena ko i tata. / Vojahu ga vele harlo, / svezana moćno tad za garlo. / Po pleću ga još bijahu, / nogami ga vsi rivahu. / Dica kalom va ņ metahu, / družu kamenjem za ņim hitahu.*). Najdojmljiviji su i pjesnički najuspjeliji Marijini dijaloški / monološki odsječci: ona je u svojoj strahovitoj boli potpuno humanizirana, ne slavi se kao Majka Božja, nego kao majka čovjeka, evociraju se slike nježne majčinske skrbi koje na principu kontrasta tragizam čine još nepodnošljivijim (npr. *Ovo ti je majka tvoja, / sinko dragi, nigo moja, / koga divom željno rodih, / mojim mlikom sama dojih. / Devet miseci tebe nosih / ter pečalno vazda gojih*). Tragika i pjesnička vrijednost njezinih replika ne proizlazi samo iz sadržaja nego je i izraz dojmljiv i doraden. Pjesmom onomatopejski sablasno, repetitivno odjekuju njezini vapaji (*Ojme sinko, željo moja, / ojme, tužna majka tvoja! / Oboj mani, jur do vika, / jer ma rana nima lika!...// Ojme, tugo i dreselje, / ojme, zgubih vse veselje...// Ojme sinko, tugo moja, / ojme, smarti britka tvoja...// Ojme žalost, ojme tuge, / ojme bolizni, nima druge!* itd.). Brojnim ponavljanjima i sintaktičkim paralelizmima postiže se grozničava, očajnička retorika (npr. *Je li ono dobro moje? / Je li ono nebeski vojnik, / svezan za garlo kako razbojnik? / Je li ono na našoj daci / tarnova kruna na glavici? / Je li ono Isus blagi, / tvoj meštar i Bog pravi? // Ono ti je dobro tvoje, majko žalosna i Gospoje! / Ono ti je cesar nebeski / kino t' nosi on križ teški! / Ono ti je, pozri tadi, / tvoj sin željni, tužna mati! / Ono ti je lice slavno, / ko je od grišnih poplujvano! // Gledaj meštra lute rane! / Gledaj parsi gdi počinu, / gledaj pravo sunce tebi sinu! / Gledaj pečalno, dragi sinu, / britke rane po vsem tilu! / Gledaj ovo, oboj mani, / moj sin željni, nu mi pravi. / Mandaleno, sestro draga, / gledaj meštra mrući naga! / Gledaj sada sinka moga, / poznivaš li meštra svoga?* itd.). U svim je plačevima, pa tako i u ovom, Marijina molitva križu poetski jedno od najsnažnijih mjesta (*Prikloni se, drivo križa, / da se ka mni sin približa! / Ka mni prigri kite tvoje / da s' počinu tuge moje. / A da bi mi parvo znati / da će na tebi smart prijati / moj sin željni, moja dika, / tugo moja ter velika, / ja bim tebe nigovala / ter suzami zalivala / po vse danke i vse noći / jeda bi mi [ka]ko moći / umoliti da se prigneš / ter me k sinku gori dvigneš.*).

4. Značajke Picićeva hrvatskoga pisma

Tablica: Grafijsko predočavanje fonema u Picićevoj pjesmarici

fonem	grafemi	fonem	grafemi
/c/	<c> <ç> <cç>	/l/	<l> <gl>
/č/	<c> <ç> <ch>	/ń/	<n> <gn>
/ć/	<ch> <çh>	/s/	<ſ> <s>
/g/	<g>	/š/	<ſ> <s>
/h/	<ch> <h>	/u/	<u> <v>
/i/	<i> <y>	/v/	<u> <v> <f>
/j/	<i> <g> <j> <y> <ø>	/z/	<ſ> <ç>
/k/	<k> <ch>	/ž/	<ſ> <ç> <s>

Picić je sve pjesme, i hrvatske i latinske, i jednu talijansku, zapisao čitkom i lijepom goticom 15. stoljeća na papiru, koji ima vodeni znak, škare,⁶² koje se također datiraju u treću četvrtinu 15. stoljeća, pa time i dodatno učvršćuju Picićeve dataciju. Inicijali su jednostavno ornamentirani crtama, točkicama i kukama, katkad napisani crvenom bojom, kao i pokoji naslov. S obzirom na vrijeme u kojem je rukopis pisan, jasno je da njegovu grafiju karakterizira višeznačnost i nejednoslovnost mnogih grafema te različiti načini zapisivanja pojedinih fonema. Samo su grafemi za foneme /a/, /b/, /d/, /e/, /n/, /o/, /p/, /r/ i /t/ jednoslovnici, jednoznačni, samo za te foneme vrijedi pravilo: jedan fonem – samo jedan grafem. Ostali fonemi označuju se ambigvitnim jednoslovnima <c>, <ç>, <g>, <i>, <y>, <s>, <ſ>, <u>, <f>, <z>, <l>, <n> i dvoslovnima <cç>, <ch>, <çh>, <gl>, <gn> ili se jedan fonem označuje s više jednoznačnih i jednoslovnih grafema (/m/ se zapisuje grafemima <m> i <3>). Picićevo pismo karakterizira nešto manji broj dvoslova no što je uobičajeno u dopreporodnim tekstovima (vrlo je neobično npr. da fonem /j/ nije nikada zapisan dvoslovom), i dosta je neobično što uopće ne rabi troslove.⁶³ Grafijski se ne naznačuje fonološka razlika između /c/, /č/ i /k/ te /s/, /š/, /z/ i /ž/. Grafemom <u> označavaju se fonemi /u/ i /v/, a grafemom <f> – /f/ i /v/. Grafemom <g> bilježe se /j/ i /g/, Grafemom <ç> bilježe se /c/, /č/ i /ž/, a grafemom <c> fonemi /c/, /č/ i /k/. Grafemi <gl> i <gn> označavaju /l/ i /ń/, što je uobičajeno u južnoj latiničkoj praksi. Grafemom <y> bilježe se /i/ i /j/, a grafemom <f> – /s/, /š/, /z/ i /ž/.

5. Jezik hrvatskih pjesama u Picićevoj pjesmarici

5.1. Glasovne značajke

Sve su zapisane pjesme nesumnjivo čakavske, stoga su im zajedničke mnoge čakavske fonološke značajke (od kojih nisu sve isključivo čakavske); jaka vokalnost: *va, ča, mani, kadi, zalih, zalo, vazmi, vazeti* itd.; /ę/ > /a/ iza palatala /j/, /č/, /ž/: *poča*⁶⁴, *prija, žajna* itd.; */d' / > /j/: *osujeni, vojahu, Gospoja* itd.; završni fonem /l/: *gospodoval, rekal, mogal, anjel, hotil* itd.; čuvanje suglasničkih skupina čl-, čr-: *človik, črivo, čarno* itd.; rotacizam: *more, nikomure, ništar* itd.; */št' / > /šč/: *navišćaše, jošće klišće, zavidošč, šćap* itd.; neizvršenost sekundarne jotacije: *zledju, karvju, smartju, veselje, zgovorenje* itd.; II. palatalizacija: *drazi, danci, rastanci* itd.; skupine -jt- / -jd- u prezentu i infinitivu prefigiranoga glagola *iti: ojtj, pojte, dojtj, dojde* itd. Slogotvorni fonem /r/ zapisuje se dosljedno kao <ar>, pa se pretpostavlja da je devokalizirano (npr. *martvi, sarcem, čarno* itd.). Na mjestu

⁶² Prema C. F i s k o v i ć, n. dj., 26, gdje se upućuje na C. M. B r i q u e t, *Les filigranes*, Geneve, 1907 pod br. 3770 iz 1458. do 1472. i br. 3676 iz 1473.

⁶³ Samo je jedanput potvrđeno <chi> za /č/ (*mochino*), što je vjerojatno pogreška.

⁶⁴ Uz potvrde navodimo broj stranice u Picićevoj pjesmarici na kojoj se potvrda nalazi.

slogotvornoga /l/ dosljedno stoji grafemski slijed (*pulchu, pulce, vulče, iľfulcen, pulcha*), što može biti jezična karakteristika – devokalizacija /l/. Prefiksarno se v- u tročlanom suglasničkom skupu gubi: *stati, stanu* (< v̄stati), a zbog potreba stiha dolazi i novije u- (*ustanite*), kao i prefiksarno uz- (< v̄z-) (*uzdišu*). Očuvan je prefiks *iz-/is-* (*izlisti, izbavi, isprosimo*), ali prijedlog (radi potreba stiha) katkad gubi početni i-: *iz ogná* (ali: *z praha*). Suglasnički skup /čt/ (< /č̣t/) prelazi u /št/ (*ništar*), uz jednu (knjišku) iznimku *čtujemo* u pjesmi *Va se vrime godišća*.

Uz te dominantne fonološke crte, javljaju se i uobičajene dublete i odstupanja karakteristična za sve srednjovjekovne tekstove, a osobito za stihovane forme, npr. potvrđeno je *meni* i *mni* (uz dominantno *mani*), jedanput *počekaj* (uz redovito /ɛ/ > /a/ iza /č/), jedanput *kadi* (uz redovito *gdi*). Plač vrvi apokopama, koje mogu biti metrički uvjetovane, ali mogu biti i jezična crta, npr. *pristup' simo, neka t' bude, ti s' me vazda ljubil, sada me jes' zapustil, ne ostav' me...*

Odrazi su negdašnjega fonema /č/ ikavski i ekavski, bez dosljednoga provođenja pravila Meyera i Yakubinskoga (npr. *zvezdu, dela, mesto, telo, tela, pred, celov, onde, kolena*, ali i *bele, delih, celivaše, uvećaše* i *dila, tila, tilo* itd.). Ikavski je refleks izrazitije zastupljen, a gotovo su svi oblici u kojima je potvrđen ekavski odraz potvrđeni i s ikavskim odrazom jata (npr. *dila/dela, tila/tela, tilo/telo, prid/pred, ondi/onde* itd.). U prefiksu *prě-* ekavski je refleks redovit (*prečiste, preslavno, prevelike, premedvena, predragi* itd.), uz jednu iznimku *priporučam*.

Ni u jednom od zapisanih tekstova nema metateze u suglasničkoj skupini /vs-/.

Nekoliko je potvrda za *va* < *v̄*, ali uglavnom na temelju grafije (zbog dvoznačnosti <u> i <v> ne možemo znati je li prijedlog/prefiks *v̄(-)* vokaliziran u *u(-)*). Stoga te grafeme čitamo kao /v/ ili /u/, ovisno o broju slogova u stihu.⁶⁵

Prejotacija inicijalnoga *i-* grafijski je nedvojbeno potvrđena samo u plaču (*Jivane, jim*).

Samo su u plaču potvrđeni adrijatizmi: ishodišnojezično završno nastavačno /m/>/n/: *nan, ovin* i /l/ > /j/ (*ľubjaše*⁶⁶).

5.2. Morfološke značajke

Od jezičnopovijesno važnih značajki u jedninskoj sklonidbi imenica treba spomenuti: u Vjd. m.r. potvrđen je stariji nastavak *-u* (*sinu*) iz u-promjene muškoga roda; u Ljd. m. r. i s. r. češće je potvrđen stariji nastavak *-i* (*v Bozi, u tarnovi vinci, na križi, na rameni, na tom misti, na drivi*), ali nekoliko je puta potvrđen i noviji nastavak *-u* (*v plaču, v dvoru, na svitu, po vsem tilu, v dvoru*); u Vjd. ž. r. potvrđen

⁶⁵ U glagoljčnim plačevima npr. nalazimo potvrde za obje pojave (npr. uz češće *va vsem, v čem, va mni, vskrěsivaše, vlisti, vdovice, vstati* itd. dolazi i *u tammicu, u dreselje, u moj stan* itd.

⁶⁶ Graf. *glubiaje*; kako je to jedina potvrda za tu pojavu, nije sasvim isključeno da se radi o grafijskoj pogrešci.

je *-o* za nepalatalne osnove (*ženo, Divo*) te *-e* za palatalne (*Gospoje, kraļice, vdovice*) i izuzetno za nepalatalne osnove (*Gospe*, nastalo možda i sprezanjem od *Gospoje*); jedninski instrumental ženskoga roda ima nastavak *-om* (*Divom, Marijom, pečom*) i *-ju* u Ijd. ž.r i-deklinacije (*smartju, zledju*), Ijd. m. i sr. r. ima nastavke *-om/-em* (*dvorom, konopom/ pokajanjem, ognem*).

Od morfoloških osobitosti u množinskim padežima treba istaknuti: kratka osnova u NAmn. m. r. (*glasi, puti, muže, jadi*); uz češće *-i* iz glavne promjene u N i Vmn. m. r. (*apostoli, učenici*); potvrđeno je i *-e* u imenica u-promjene i konsonantske n-promjene (*popove, grobove, Židove, karstjane*); redovito \emptyset u Gmn. m. i ž. r. (*Otac, grihov, Židov; div, suz*); jednom je u Amn. ž. r. potvrđen oblik *riče* (utjecaj glavne promjene); *-om* u Dmn. m. r. (*Židovom, pastiom, grišnikom*); *-am* u Dmn. ž. r. (*goram, tugam*); *-ih* u Lmn. m. i sr. r. (*po prorocih, po delih, na ļudih*) i ž. r. imenica i-promjene (*v mojih ričih*); *-ah* u Lmn. ž. r. glavne promjene (*v mukah, v tugah*); Imn. m. r. na *-i* (*s razbojnici, s zlimi vrazi, s pravadnici*); *-ami* u Imn. ž. r. (*nogami, palicami*). Potvrđen je dvojniski oblik *naši oči*.

Zamjenice i pridjevi u Gjd. m. r. i sr. r. i Ajd. m. r. za živo (*svoga, svakoga, moga, dragoga*) beziznimno imaju dočetno *-a*, a u Djđ. m. i sr. r. dočetno *-u* (*komu, tvomu, višńemu, smirńemu*), a Ljd. m. i s. r. beziznimno ima stari nastavak *-m* bez naveska *-e* (*v kom, ob nńem, v čem, ob tom*), što je uobičajeno u onodobnim čakavskim tekstovima. U Djđ. ž. r. jedanput je potvrđen nastavak *-i* iz imenske, tj. neodređene deklinacije (*tu mi milost, tužni, stvori*) uz inače redovit pridjevsko-zamjenički *-oj* (*svetoj, tvojoj, našoj*). U sintagmi *smartju moju* (Ijd. ž. r.) potvrđen je sjevernočakavski nastavak *-u*. Uz određene (*vični, zali, grišni, pravadnoga, želńoga* itd.), potvrđen je i neodređeni oblik pridjeva (*Božja Sina, Vojahu ga... svezana, tim ga žajna napojahu, grišna tvoga raba* itd.). Od posvojnih zamjenica potvrđeni su oblici posvojne zamjenice *ńegov*, a posvojnost se najčešće izriče genitivom ličnih zamjenica (*jeje tugu, nńeje žalost, nńega žitak* itd.).

U Ijd. prezenta čest je stariji nastavak *-u* (*plaču, nošu, uzdišu, pojdu, pravļu*), ali rabe se i noviji prezentski nastavci, katkad i u istim leksemima (*ostavļam, nahajam, pravļam, znam*); u 2jd. i 3jd. prezenta potvrđeni su crkvenoslavenski oblici na *-ši* i *-t* (*stojiši, oprostiši, viši; ostavit*); potvrđeni su prezentski oblici 2jd. *živeš, primeš* i 3jd. *prime* od glagola *žiti* i *prijati*; futur se tvori naglašenim i nenaglašenim prezentskim oblicima glagola *htiti* (*hoću pojtī, oću umriti, ću dojtī, neću ojtī, hoćeš dati, ćeš biti, oće suditi* itd.), a potvrđeno je *ote otvoriti* i *nete skriti*, što je tipičnije za sjeverozapadnu čakavštinu); potvrđen je čakavski kondicional (*bim nigovala*); za aktivni particip prezenta potvrđen je stari oblik *vide*, a potvrđeni su i neuobičajeni oblici *plačeći, uzdišeći* i *čujeći*; tvoreni vjerojatno analogijom prema participnom nastavku glagola s tematskim morfemom *-i-*; nema potvrda starim ('pravim', sklonjivim participima), nego je očito u jeziku ove pjesmarice već izvršena departicijalizacija participa, tj. preobrazba naslijeđenih participnih oblika u glagolske priloge.

5.3. Sintaktičke i leksičke osobitosti

Od sintaktičkih osobitosti treba spomenuti miješanje lokativa i akuzativa u mjesnom značenju (*oti vslisti ona po vrata, zvedoše ga van po vrata, znova on bi po njih mučen, po vas život strašne muke, vsako na svit storenje, svite na se ne imiše*), što je rezultat dugotrajnoga jezičnoga kontakta s romanskim idiomima, a karakteristika je svih (ne samo čakavskih) govora duž jadranske obale.⁶⁷

Može biti zanimljivo napomenuti da u ovoj (najstarijoj poznatoj) inačici Gospina plača, kao ni u pjesmama, nema potvrda za namještanje zamjeničkih enklitika *me, te, se, ga* ispred pomoćnih glagola (što je npr. obilno potvrđeno u najmlađoj srednjovjekovnoj inačici plača iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*, npr. *Kuda ga si odpravila?*; *Zašto ga si ostavila*; *Koje te su zadojile*).⁶⁸

U sintaksi rečenice ove pjesmarice pokazuje se da strukturiranje rečenica u starohrvatskome jeziku nije bilo 'primitivnije', 'jednostavnije', sklonije bezvezničkom nego vezničkom strukturiranju, sklonije koordinaciji nego subordinaciji itd. Najviše je potvrda, dakako, za sindetsko nezavisno nizanje klauza veznikom *i*⁶⁹ i ostalim sastavnim veznicima (npr. *ter, tere, ni*). Kako smo već spomenuli, departicipijalizacija participia u jeziku ove pjesmarice već je provedena, pa su sindetske zavisne relativne klauze već vrlo česte (s oblicima relativizatora *ki, ka, ko*); suprotni je veznik *a* također frekventan kao veznik suprotnih klauza (od ostalih suprotnih veznika rabi se još samo *da*); osobito su česti još i uzročni (*zato, jer*), vremenski (*kad*) i namjerni (*da*) veznici adverbijalnih zavisnih klauza te izrični veznici zavisnih komplektivnih klauza (*da*), a potvrđeni su i svi načini slaganja rečenica kakvi su poznati i u suvremenome hrvatskom jeziku.

Leksik je hrvatskih pjesama u *Pićicevoj pjesmarici* starohrvatski, s tek pokojim crkvenoslavizmom (*niña* = pril. 'sada'; *vražda* = im. ž. r. 'neprijateljstvo'). Iz leksika ove pjesmarice izdvajamo nekoliko rijetkih starohrvatskih leksičkih potvrda ili rjeđe potvrđenih značenja pojedinih leksema: npr. *prirok* (= 'sramota', u tekstu: *jer će prirok biti tebi*), *najpokoñi* (= 'posljednji', u tekstu: *rič najpokoña to bi ñegova*), *rabota* (= 'ropstvo', u tekstu: *iz rabote on te izvede*), *mama* (= 'mamac', ono čim se tko ili što mami', u tekstu: *izbavi me djavle mame*); *zled* (= 'zlo', u tekstu: *ni se zledju obitaše*), *zadargovati* (= 'daviti, gušiti', u tekstu: *u žalosti se zadargovaše*).

⁶⁷ V. Josip L i s a c, *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*, Zagreb : Golden Marketing - Tehnička knjiga, 2009, 28.

⁶⁸ Što upućuje na to da je tu pojavu potrebno temeljito istražiti na relevantnom korpusu starohrvatskih tekstova. Prema našem dosadašnjem uvidu upitno je koliko je ta pojava »stara«, a još je upitnija tvrdnja da je u staroj čakavštini takvo namještanje enklitika bilo gotovo redovito, a danas 'uobičajen' red enklitike i glagolskoga oblika da je bio rijedak (za razliku od štokavštine), kao što stoji u Luka Z i m a, *Nekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb, 1887, 65.

⁶⁹ Ulančavanje iskaza i klauza konjunktorem i veznikom *i* (srednjovjekovni polisindeton, *i-i* stil), toliko karakteristično za naše (i ostale europske) srednjovjekovne prozne tekstove, nije dominantna sintaktičko-stilska značajka starohrvatskih pjesničkih tekstova, pa tako ni ovoga

6. Zaključak

Trojezična latinična goticom ispisana *Picićeva pjesmarica* iz 1471., koju je ispisao, datirao i potpisao Matija Picić, kanonik i primancir stolne crkve u Rabu, dio je zbornika (Ms. Canon. Ital. 193) što se čuva u *Bodleian Library* u Oxfordu, koji osim *Picićeve pjesmarice* sadržava još pjesama i proznih sastava na latinskom i talijanskom jeziku, koje je ispisalo nekoliko različitih ruku, ali u tome preostalom dijelu nema sastava na hrvatskome jeziku. Može se pretpostaviti rapska provenijencija ne samo *Picićeve pjesmarice* nego i cijeloga zbornika.

Picićeva je pjesmarica književnopovijesno važna ne samo zbog svoje trojezičnosti nego i zato što je to najstarija latinična pjesmarica koja sadržava pjesme na starohrvatskom jeziku. Sve su zapisane pjesme, na sva tri jezika, religiozne, pa je gotovo sigurno da ih je Picić prepisao za potrebe crkvenoga pjevanja, jer je bio kanonik, a poslije i primancir stolne crkve. Uz latinske pjesme i jednu talijansku, zapisane su i pjesme na starohrvatskome jeziku čakavske osnovice: božićna pjesma *Va se vrime godišća*, dvije eshatološke pjesme *Sudac gnivan hoće priti* i *Plači sarcem i s očima te Gospin plač*, i to najstarija dosad poznata njegova starohrvatska inačica, pa je zapravo opsegom najveći dio pjesmarice hrvatski.

Picić je cijelu pjesmaricu ispisao goticom, na papiru koji vodenim znakom također potvrđuje 15. st., pa je Picićeva neposredna datacija i dodatno 'ovjerena'. Grafija slijedi južnu pisarsku latiničku praksu toga doba, s time da Picićevo pismo karakterizira nešto manji broj dvoslova no što je uobičajeno u dopreporodnim tekstovima (vrlo je neobično npr. da fonem /j/ nije nikada zapisan dvoslovom), i dosta je neobično što uopće ne rabi troslove.

Analiza najvažnijih fonoloških, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih značajki pokazala je kako je ta pjesmarica nesumnjivo pisana na starohrvatskom književnom jeziku čakavske osnovice, pa su potvrđene tipične čakavske fonološke značajke (jaka vokalnost; /e/ > /a/ iza palatala /j/, /č/, /ž/; */d' / > /j/; završno -l; čuvanje suglasničkih skupina čl-, čr-; rotacizam; */št' / > /šč/ itd.), ali potvrđene su i jezične značajke koje potvrđuju rapsko postanje pjesmarice (slogotvorni fonem /r/ zapisuje se dosljedno kao <ar>, pa se pretpostavlja da je devokaliziran; na mjestu slogotvornoga /l/ dosljedno stoji grafemski slijed , što može biti jezična karakteristika – devokalizacija /l/; odrazi negdašnjega fonema /ě/ ikavski su i ekavski, ali ne slijede pravilo Meyera i Jakubinskoga; ni u jednom od zapisanih tekstova nema metateze u suglasničkoj skupini /vs-/). Od morfoloških značajki treba spomenuti: u Vjd. m.r. potvrđen je stariji nastavak -u (*sinu*) iz u-promjene muškoga roda; u Ljd. m. r. i s. r. češće je potvrđen stariji nastavak -i (*v Bozi, na križi*), ali nekoliko je puta potvrđen i noviji nastavak -u (*v plaču, v dvoru*); u Vjd. ž. r. potvrđen je -o za nepalatalne osnove te -e za palatalne (*Gospoje, vdovice*) i izuzetno nepalatalne osnove (*Gospe*); N i Vmn. m. r. na -e (*Židove, karstjane, popove, grobove*); nesinkretizam D, L i I množine.